

MURÁDIN JENŐ
GYERGYÓ MŰVÉSZETI TOPOGRÁFIÁJA

REGIÓ ART KIADÓ
GYŐR
2003

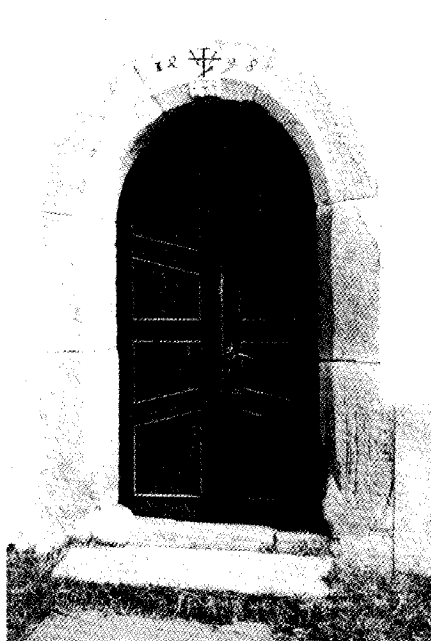
Gyámkövek **Az öntörvényű művészi alkotás népi eredői**

A gyergyói társadalom csak nagy későre jutott el arra a szintre, mely lehetővé tette, hogy művészeket, számon tartott alkotókat indítson pályára. Még későbbi az az idő, amikor már némi reményt is nyújthatott tehetséges fiainak otthon tartására.

Az alapok mindenképpen a népi mesterségekig, a népművészeti alkotásokig vezethetők vissza. Ezek azok a *gyámkövek*, melyekről magasabbra törő ívek indulnak el.

Tarisznyás Mártonnak Gyergyó történeti néprajzát bemutató kiváló tanulmányai meggyőző példákat sorakoztatnak föl a népi kultúrában jelentkező inventivitásra. A gyergyói ember mostoha természeti környezetében messzemenően hasznosítani tudta mindazt, ami életvitelét biztosította, és *alkotó módon* állt hozzá mesterségei gyakorlásához. Az erdőből élők számára természetes volt a *fafaragás* hozzértő művelése; fontosabb ágazataiban a deszkametszés, zsendelykészítés, kerekesség. Jártasságuk a fa teljes körű földolgozásában nem egyszer lépi túl a mesterségek és népi művészetek határát. Hiszen már maga a folyóra eresztett tutaj is – ahogyan régi fényképek mutatják – összeállításában műremeket, művészi látványt kínál.

A *kőfaragás* szintén a természeti adottságokból követhetően fejlődött magas szintre. A Gyergyói-medence erre kivételes lehetőségeket nyújtott. A vidék olyan ásványtani és közettani változatosságot mutat, mely Európa-szerte egyedülállónak mondható. Csupán a ditrói alkáli-masszívum 200 négyzetkilométernyi felszíni rétegében 124 ásványváltozat található. A ditrói és szárhegyi kövek, a vaslábi dolmitos márványok, mint erről már szó esett, korai időktől a kőfaragás nemes anyagait képezték.

A gyergyószentmiklósi r. k. templom
gótikus ajtókerete, 1498

Feszület a gyergyószentmiklósi
örmény katolikus templomnál

Mivel kőépületek, a szárhegyi kastély kivételével kezdetben csak templomok voltak, a kőfaragás az *egyházművészet*hez kapcsolódott. Helyi mesterek és idegenből jött kőfaragók-szobrászok működnek közre a vidék templomainak építésénél. Ők faragják a gótikus és barokk templomok architektúráis elemeit, bordázataikat, ajtó- és ablakkereteiket és szobordíszeket is. Ilyenek a ditrói régi („kicsi”) templom

16. századi ajtókerete, a csomafalvi archaikus faragású keresztelőkút, a gyergyószentmiklósi örmény templom plasztikai díszítményei (a cinteremkert csodálatosan szép homokkő sírkeresztjei és ugyanott a XVIII. század közepéről való, eredetileg festett fa stációszobrok), a kőkereszttek (köztük a szárhegyi templom előtt álló 1660-ban faragott feszület) és szerte a vidéken nagyszámú sírkő. Tarisznyás Márton föltételezi, hogy az 1498-as évszámot viselő gyergyószentmiklósi gótikus faragású ajtókeret szintén helyi kőfaragók munkája.¹⁶

Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI–XIX. századból című tanulmányában Szabó T. Attila nevesíti az egyik gyergyói kőfaragót. Egy 1703-as feljegyzést idéz, mely szerint Fazekas István kőfaragó, Lázár Ferenc jobbágya, Szárhegyről a mezőségi Kapjonba szökött.¹⁷

A 18. század közepétől mintegy száz évre erősen visszafogta a gyergyói kézművesség és mesterségek fejlődését a madéfalvi veszedelem után fölállított határőrszolgálat. Az osztrák birodalmi rendelkezések szerint a határőrök gyermekei csak külön engedéllyel tanulhattak mesterséget. Talán ez is az oka annak, hogy a 19. század elejétől olyan sok idegen kőfaragó működött Gyergyóban. Többségük olasz volt („talján”), kiváló mesterek, kiknek hozzáértéséből a helyiek is sokat tanultak. Még a békási útnál, a Pongrácz-tetői serpentineknél is tiroli mesterek dolgoztak.

A gyergyói márványokban rejlő gazdasági lehetőségeket a helyi önkormányzatok és a polgárosodás korának vállalkozói egyaránt fölismerték. A szárhegyi márványbányát 1886-ig a Ney és Társa cég bérelte. Ezután az olasz Saxlener András vette át, aki 1887-ben két helybeli tanoncot alkalmazott a kőfaragó mesterség elsajátítására. 1888-ban elfogadták Deák Ignác javaslatát egy kőfaragó szakiskola fölállítására.¹⁸

Levétel a keresztről
szoborkompozíció a
gyergyószentmiklósi
örmény katolikus
templomban

A környék lelőhelyei az időjárási viszontagságokat is jól tűrő követ kínáltak a temetők sírköveihez, vagy akár más igényes munkákhoz. Ditrói gránitból készült például az 1880-ban fölavatott marosvásárhelyi Bem-szobor talapzata is. (Az Erdélyben legelsőként fölállított 1848–49-as köztéri szobor, Huszár Adolf műve, az 1919-es műemlékrombolások idején pusztult el talapzatával együtt.)

Dísz tárgyak, apróbb-nagyobb művészi alkotások készülnek gyergyói kövekből a 19–20. század fordulóján. A Vaslábi Első Székely Márványbánya Társaság például az 1907-es sepsiszentgyörgyi kiállításra „kidolgozott márvány műveket” küldött.¹⁹ Elkészítik és a Gyergyószentmiklósi Múzeumban letétbe helyezik a ditrói szobrász, Siklódy Lőrinc műveinek kicsinyített mását.

Népi mesterek között „képírók” is dolgoznak Gyergyóban. Működésükről az 1630-as évekből bukkantak elő korai adatok. Templomi karzatfestményeivel ez időben tűnt föl Simó Pál neve. A várhegyi jobbágyok között is volt egy képíró, 1820 körül, aki feltehetően ortodox és görög katolikus templomok számára dolgozott.²⁰

Munkát adott számos pallérnak, kőfaragónak, vasművesnek a gyergyói örmények építkezése. Miután a 18. század második felében a betelepült örménységnek megengedték a házépítést, sorra fölépültek a gyergyószentmiklósi városközpont jellegét máig meghatározó tekintélyes örmény kőházak. Ezek műrészlerei, kovácsoltvas ablakrácsai (Bocsánczy, Eránosz, Kopacz családok házai), s miként Szamosújváron, a homlokzati *szoborfülkék* már igényes mesterek közreműködését föltételezték. Ezek lehetnek helybeliek, de idegen mesterek is. Egyértelműen a *polgári fejlődés* irányába mutatott az örmény családok lakáskultúrája, régi bútoraikkal, óráikkal, kelengyésládáikkal.

Még csupán az említés, a tárgyi szemrevételezés szintjén ismerjük azokat a díszítőművészeti alkotásokat, melyek a 19–20. század fordulóján, a térségre is kiható gazdasági föllendülés idején készültek. Ezek többsége az egyházművészettel függ össze, és más vidékről jött festők, iparművészek, szobrászok műve. A 19. század végén került sor a rendkívüli művészeti értékeket őrző, bástyákkal és védőfallal övezett gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom följújtására. 1896-ban ólomkeretes festett üvegablakokat rendeltek, és falfestményekkel díszítették a belső teret. Különösen sokat tett a templom megújításáért Görög Joachim (1862–1928) az örmény katolikus egyház ragyogó szónoki képességű papja, a román szenátusban a kisebbségi jogok védelmezője. A város főterét uraló impozáns római katolikus templom több-

szöri felújítására különös gondja volt a közösségnek. A 15. századi gótikus elemeket is őrző barokk templom újabbkori falfestményeit Lotz Károly egykori munkatársa, *Szirmai Antal* (1860–1927) készítette. Ugyanő festette 1899-ben az örmény katolikus templom mennyezetképeit is.

A gyergyóditrói hatalmas neogót templom Kládek István szabadkai építész terve nyomán 1908–1913 között épült meg. Nagyszámú színes üveglakát *Róth Miksa* (1865–1944), a kor üvegművészetének rangos mestere készítette.

Köllő Miklós, Siklódy Lőrinc

Korántsem véletlen, hogy a polgárosodó gyergyói társadalom legelőbb *szobrászokat* adott a hivatásos művészetnek.

Külföldi iskolákon képzett fiatalok, a kőfaragást iparművészeti és műszaki alapon elsajátító növendékek maguk lépték át azt a határt, mely a mesterségbeli szintről a magas művészetek, a *grand art* felé vezetett.

Történt ez támogatóik elképzeléseit meghaladva, vagy éppen kifejezett ellenkezésükre.

Azt a közösséget, mely útjukra bocsátotta őket pragmatikus, nagyonis gyakorlatias szempontok vezették. Amire szükségük volt: a kőfaragáshoz értő, a vidék természeti kincsét magasabb szinten hasznosítani tudó szakemberek.

Míg korábban – ahogyan fölvezeltük –, a népi mesterségek és népművészet alkotói gyűjtőköréből kerültek ki a kőhöz, márványhoz értő faragók. Ám az igények egyre nagyobbak lettek. A 19. század utolsó harmadától a kitermelést intenzív, vállalkozói szinten fejlesztették tovább. Ehhez kellett a szélesebb látókörű szakmai és szervezői hozzáállás.

Erre a képletre írható föl, nagyon tisztán és jellemzően a szobrász *Köllő Miklós* életútja. Azé az alkotóé, aki a székhelység nagy reménysége volt, s kinek föltáratlan pályaképe adósságainkra figyelmeztet.

Köllő Miklós 1861-ben született Gyergyócsomafalván. Harisnyás székely legényként kereste a tanulásra a lehetőséget, olyan makacssággal, mely minden gáton valahogy átszökkentte. Korán jelentkező művészi szenvedélyét apja, a jó módú gazdálkodó ellenségesen és gáncskodással fogadta. Miután az alfalusi felső népiskolát elvégezte, mindenképp a gazdaság, a földek mellé szeretnék volna hazavinni. Konok-

A szobrász Köllő Miklós portréja
fényképfelvétel

ságával végül is elérte, hogy Csík vármegye ösztöndíjával a hosszúfalusi (barcasági) faragóiskolában tanulhasson. Ott a Münchenben végzett Kupcsay János kedvenc tanítványa lett, aki a maga rendjén növendéke számára is a bajor főváros akadémiáját ajánlotta. Úgy tűnt, immár pályára lendül, de a továbblépés váratlan bonyodalmakat hozott. Köllő megkapta a Székely Egylet ösztöndíját, s azzal el is utazhatott Münchenbe. 1879-ben Knabl szobrászati osztályán a képzőművészeti akadémia növendéke lett²¹, ahol már az első hónapok után *A követ hajító Dávid* kis szobormintájával dicséretet nyert. Csakhogy az ösztöndíj nem az akadémiaira szólt, hanem a müncheni műipar-iskolába. Támogatói hajthatatlannak bizonyultak. Minden érvelés ellenére követelték, hogy átiratkozzék a középfokú képzést nyújtó intézetbe, ahol azután el

is végezte a diplomát adó négy évet. Hazatérve gróf Lázár Jenőnek készített művészi kivitelű bútorokat, melyekkel az 1885-ös budapesti országos kiállításon díjat nyert. A századforduló nagy szobrász egyéniségei, Huszár Adolf, Zala György figyeltek föl tehetségére: első önálló munkájával, a költő Reviczky Gyula síremlékével általános elismerést aratott. Szűkebb szülőföldje nem tudta otthon tartani, kőfaragásra igen, de szobrászi munkára nem volt szüksége az akkori gyergyói társadalomnak.

Zala György meghívta, hogy segítségére legyen az *Aradi vértanúk* szobrának befejezésénél. Részt vett az Országház nagy szobrászati-díszítóművészeti munkáiban. Megrendelések várták Egerben, Szekszárdon. S bár családjával Budapesten telepedett meg, a szülőföldtől, Erdélytől érzelmileg nem szakadt el. Amikor meghirdetik a kolozsvári Mátyás-szobor pályázatát, a jelentkezők között 1894-ben az ő mintáját is ott láthatták. Fadrusszal szemben ugyan nem volt esélye, de itthon más megrendelések várták. Ez időben Erdélyben voltaképp ő és Istók János azok a szobrászok, akik emlékművek, monumentális térszobrok megalkotására képesek. Így érthető, hogy keresik vele a kapcsolatot. Legjelentősebb szobrait Erdélyben állították föl. 1897-ben Segesváron a *Petőfi-szobrot* (mely később Kiskunfélegyházára került), 1899-ben Marosvásárhelyen az elpusztult *Kossuth-szobrot*. Utolsó munkája volt a már halála után (1901-ben) fölavatott héjjasfalvi *Zeyk Domokos-emlékmű*, az 1849-es segesvári csata hősi halált halt honvédtisztjének domborműve. Szülőföldjén, a Gyergyót is magába foglaló Csík vármegyében a *Siculicidium* feliratú madéfalvi emlék az ő műve.

Köllő művészete maradéktalanul a kései historizmus korának stílusába illeszkedik. Nagyméretű térszobrai (*Petőfi*, *Kossuth*) a formai tökéletesség, ugyanakkor a 19. századi patetikus megjelenítés jellemzi.

A segesvári Petőfi szobor képeplapon

Üdvözlét Segesvárról.

Fénykép: [?]

Miként Fadrusznak, neki is kevés ideje maradt az alkotásra. Gyenge idegállapota és kisleányának váratlan halála öngyilkosságba kergette. Harminckilenc éves korában, 1900. szeptember 17-én Budapesten hunyt el. A főváros a Kerepesi-temetőben díszsírhelyet biztosított a korán elhunyt szobrász számára; temetésén a pályatársak közül ott volt Zala György, Stróbl Alajos, Róna József, Fadrusz János. Haláláról megrendülten értesültek a szülőföldön²², és bekapcsolódtak abba a gyűjtőakcióba, melyet a *Köllő Miklós síremlékbizottság* Zala György és Kiss György szervezésében indított el.²³ A szoborkompozíciós síremléket Kiss György, Köllőnek még Münchenben megismert pályatársa és közeli barátja tervezte.

Köllőnél egy nemzedékkel fiatalabb a szintén gyergyói származású szobrász, *Siklódy Lőrinc* (1876–1945). A művészeti szakirodalom és lexikonok is számon tartják munkásságát, s köztéri szobrai mellett a Magyar Nemzeti Galéria több alkotását őrzi.²⁴

Siklódy Ditróban született, és Csík vármegye ösztöndíjával végzett hosszas tanulmányokat. Az ösztöndíjat iparművészeti képzésre kapta, és 1899–1901 között a budapesti Iparművészeti Iskolának volt a növendéke. Ezt követően Stróbl Alajos tanítványaként a Képzőművészeti Főiskolán 1904 és 1908 között tanult.²⁵ Tovább képezte magát Münchenben és Párizsban, majd hazatérve számos emlékműre, térszoborra és egyházművészeti munkára kapott megrendelést. Munkássága jóval szorosabban kapcsolódik Gyergyó vidékéhez, mint a Köllőé, és gyakoribb hazalátogatásai során jobban felismerte az itthoni viszonyokat és lehetőségeket. Budapesten a Műcsarnokban 1909-ben állított ki először, de azt megelőzően, súlyos betegségből lassan fölépülve Ditróban dolgozott. Ezt az alkalmat használta föl arra, hogy egyik szobrát, *gróf Apponyi Albert* portréját Gyergyószentmiklóson (a tanácsteremben) kiállítsa.²⁶ Egyházművészeti munkái közül jelentős a ditrói templom főoltárára készült három márványszobra.²⁷ Csíki pályatársával Márton Ferencsel együtt készítette el Kecskeméten a Petur bánt ábrázoló *Katona József-síremléket*. Több közéleti-politikai személyiséget megörökítő portrészobraért kapott magas kitüntetést. *Honvéd-emléke*, mint köztéri szobor Sopronban került fölállításra.

Pályák alakulását, tanulni vágyó fiatalok sorsának jobbrafordulását segítette a számukra kiutalt támogatás vagy ösztöndíj. Közgyűlési jegyzőkönyvekből és a sajtóban is nyilvánosságra hozott adatokból pontosan nyomon követhető, kik részesültek (és milyen összegekkel)

**Az újra fölállított Kossuth-szobor,
Gyergyócsomafalva**

ebben a gyakran létfontosságú segítségben. Fedezetet mindegyre *a csíki magánjavak* vagyongözeje, az egykori határőrbirtokok jövedelme biztosított. A vármegye törvényhatósági fórumán, a közgyűlésen döntöttek minden évben, nyár végén a kérvények jogosultságáról. Egy ötos bizottság véleményezése nyomán évente 4–5 ezer forintos pénz-alapot osztottak szét ilyenformán, *ösztöndij* illetve jóval nagyobb számban *támogatás* formájában. A Csík vármegyei támogatottak névsora a századfordulón szinte mindazoknak a nevét tartalmazza, akik ez időben a csíki és gyergyói medence térségéből az iparművészeti munkálkodást vagy a művészpályát választva kiemelkedtek. Így találkozzunk a festők között Nagy István (Csíkmindszent), Szopos Sándor

(Csíkszereda), Márton Ferenc (Csíkszentgyörgy), Marthy Pál (későbbi marosvásárhelyi rajztanár és akvarellista), a szobrászok, illetve kőfaragók között Siklódý Lőrinc (Ditró), Kolumbán Ferenc és Jánosi József (mindketten Gyergyószentmiklósról) nevével. Az ösztöndíj, de még a támogatás sem szólt egyetlen évre. Amennyiben a bizottság meggyőződött a kérvényező szorgalmáról és jó előmeneteléről, tanulmányainak egész idejére ösztöndíjat nyerhetett. Jellemző Nagy István és Siklódý Lőrinc esete, akik müncheni és párizsi tanulmányaikra is jelentős összegeket kaptak. A Csík vármegyei törvényhatóság ülésén, 1902. augusztus 22-én a nevelési alaphól kiutalt támogatást Siklódý esetében így indokolták: „Siklódý Lőrinc, ki az országos iparművészeti iskola díszítőszobrászati szakosztályát elvégezte, külföldi akadémiára való beiratkozása esetére 600 korona ösztöndíjban részesített.”²⁸

Keveset tudunk a Gyergyóból származó és a szülőföldön is dolgozó Jánosi Józsefről és Kolumbán Ferencről.

A gyergyószentmiklósi *Jánosi József* Münchenben, az akadémián (Eberle szobrászati osztályán) csíki pályatársával, a festő Nagy Istvánnal egyidőben végzett tanulmányokat. Ezután Budapesten, 1899 és 1901 között a Stróbl Alajos vezette mesteriskola növendéke lett. A szülőföld iránti hűségét tanúsítja, hogy ő szervezte az első önálló szobrászati kiállítást Gyergyószentmiklóson. Az 1909-es év nyarán, júniusban húsz szobrát mutatta be, köztük *Fogarassy püspök* arcképét, *továbbá Liszt-, Jókai-, Petőfi-, Deák-, Rákóczi-képmásait*. Ezekről történik említés egy tárlatbeszámolóban, mely a szobrásznak az akkori helyi viszonyokat jellemző keserű megjegyzését is belefoglalja. „Művásárlásról pedig alig lehet szó, mert hisz mi az obligát szalon-nippet még mindig vándor tótoktól szerezzük be.”²⁹

Kolumbán Ferenc előbb négy évet végzett a Hosszúfaluból Brassóba költözött Állami Fa- és Kőipari szakiskolában, majd egy évet, 1898-ban Budapesten, az Iparművészeti Iskola szobrászati osztályán. Kitűnő eredményei nyomán Fadrusz János műtermében dolgozhatott, mesterének korai halála után pedig Szabó Antal dekoratív szobrász mellett működött. Mint márványfaragó részt vett a budai királyi palota díszítő munkálataiban. Ezután Berlinbe került; porosz-sziléziai márványtelepeken kapott munkát. Tizenkét év távollét után jött haza egy időre Gyergyóba. Itt 1905-ben szakszerű vizsgálatokat végzett annak fölmérésére, hogy ipari szempontból milyen lehetősége nyílhat a vaslábi és szárhegyi márványtelepek, illetve a dítrói gránit nagyobb arányú hasznosításának. Helyi tudósítások szerint ekkor harmincéves; árva fiúként megyei támogatással tanult, rokonait kereste föl gyergyói hazatértekor.³⁰

Szülőföldjétől lélekben soha sem szakadt el, és számos rajzon örökített meg székely tájakat *Vákár Tibor* (1908–2002) az idős korban nemrég elhunyt Ybl-díjas építész, a gyergyószentmiklósi Vákár P. Artúr fia. Kötetben megjelent rajzai és pasztellképei közé (*Székelyföld építész szemmel*, Budapest, 1988) több gyergyói tárgyú képét válogatta be. Vonzódása a művészetekhez egészen korai időkre vezethető vissza. A pályakezdő Vákár Tibor ugyanis építészmérnöki képzettsége mellett a budapesti Képzőművészeti Főiskolán is tanulmányokat végzett.